

KOMPLEKSEKSPERTIISI KASUTAMISVÕIMALUSTEST UURIMISPRAKTIKAS

H. Lindmäe

TRU kriminaalõiguse ja -protsessi kateeder

Kompleksekspertiisi tuntakse uurimispraktikas laiemalt alates 60-ndatest aastatest. Vaatamata sellele, et kompleksekspertiisi tulemusi on kasutatud tõendamisel ning kohtud ei ole vaidlustanud selleliigilise ekspertiisi tegemist, ei ole kriminaalprotsessi- ja kriminalistikaalases kirjanduses seni välja kujunenud ühtseid seisukohti kompleksekspertiisi teoreetilist ja praktilist laadi küsimustes. Ühtsete lahenduste puudumine mõjustab aga negatiivselt uurimispraktikat. Seetõttu esineb paratamatult olulisi vigu ja puudusi nii kompleksekspertiisi määramisel kui ka selle tegemisel.

Selle asemel, et tunda õppida uurimispraktika vajadusi ja uurida kompleksekspertiisi kasutamise põhjusi, püüti erialakirjanduses mõnigi kord tõendada, et kompleksekspertiisi määramine ja tegemine on väär praktika ning et see on vastuolus nõukogude kriminaalprotsessi põhimõtetega, mida tuleb arvestada ekspertiisialaste küsimuste lahendamisel.¹

Kompleksekspertiisi määramist ja tegemist sätib sõnaselgelt ainult «Kirgiisi NSV Kriminaalprotsessi koodeks»². Teiste liiduvabariikide KrPK-d kompleksekspertiisi mõistet ei kasuta. Sellest järeldati, et kompleksekspertiis ei mahu nende KrPK-de poolt ekspertiiside määramise ja tegemise kohta antud raamidesse.³

Kompleksekspertiisi levimist seletati mõnikord ainult pindmistest nähtustest. Nii leiti, et kompleksekspertiisi määramise väär praktika seonduv ekspertiisiasutuste arenguga ja nende struktuuriga, mis võimaldab uurijal suvaliselt, arvestamata kriminaalprotsessi nõudeid, lihtsustada oma tööd. Kuna viimastel aastatel

¹ Vt. И. Л. Петрухин. Дискуссия о комплексной экспертизе. — «Правоведение», 1962, № 4, стр. 182.

² Edaspidi: KrPK.

³ Vt. Р. Д. Рахунов, А. П. Былинкина. Судебная экспертиза по уголовным делам. — «Советское государство и право», 1972, № 7, стр. 124.

on ekspertiisiasutustes tehtavate ekspertiisiliikide arv oluliselt laienenud ning peaaegu kõigis kohtuekspertiisi teadusliku uurimise instituutides ja laboratooriumides tehakse lisaks kriminalistikaekspertiisidele veel keemia-, füüsika-, tulekahju-, liiklustehnika- ja liiklusekspertiise, samuti raamatupidamis- ja mitmeid teisi ekspertiise, töötavad samas ekspertiisiasutuses kriminalistikaspetsialistide kõrval ka teiste teadusharude esindajad. Seoses sellega on uurijal võimalus kriminaalasja kohtueelsel uurimisel määrata oma sisult erinevate küsimuste lahendamisel ekspertideks ühes ja samas ekspertiisiasutuses töötavaid erineva erialaga spetsialiste. Selle asemel, et koostada mitu ekspertiisimäärust, lihtsustab uurija oma tööd ning määrab ainult ühe ekspertiisi, mille tegemisel lahendatakse rida oma iseloomult erinevaid ekspertiisiülesandeid. Uurija ei arvesta ekspertiisi määramisel ekspertiisi liiki. Ühe ekspertiisimäärusega taotletakse tihti kõigi kriminaalasja uurimisel püstitatavate eriliigiliste ekspertiisiülesannete lahendamist.⁴

Selline lihtsustatud käsitlus ei too esile kompleksekspertiisi kujunemise tegelikke põhjusi. Pindmiste nähtuste taga ei mõisteta neid sügavaid protsesse, mis on aluseks nõukogude kriminaalprotsessi uuele instituudile — kompleksekspertiisile. Kompleksekspertiisi määramisel ja tegemisel esinevaid puudusi ja liialdusi ei ole õige kasutada selle uue instituudi eitamise põhjendusena.

Kompleksekspertiisi kujunemine ja arenemine seondub teaduse ja tehnika arenguga, teaduslik-tehnilise revolutsiooni praeguse etapiga, kus pidevalt laieneb teaduse ja tehnika saavutuste rakendamine kriminaalasjade kohtueelsel uurimisel.

Seejuures iseloomustab kaasajal teaduse ja tehnika arengut diferentseerumine arvukateks kitsasteks harudeks ja suundadeks. See on teaduse ja tehnika arengu praegusele tasemele paratamatult kaasnev nähtus. Nii ei suuda enam ühe või teise eriala spetsialist tunda ja praktikas rakendada kogu selle teadus- või tehnikaharu saavutusi, mida ta esindab.

Teadusliku informatsiooni mahu kiire kasvu tingimustes võimaldab spetsialiseerumine omandada teaduse või tehnika teatud valdkonnas vajalikus ulatuses eriteadmisi moodustavat informatsiooni ja praktilisi kogemusi ning neid kasutada igapäevaselt oma ekspertiisipraktikas.

Nii suudab spetsialist omandada sügavamaid ja laiemaid eriteadmisi ainult oma teadus- või tehnikaharu ühes või mõnes lõigus. Seoses sellega on spetsialiseerumine kaasaja tingimustes paratamatu nähtus.

⁴ Vt. Т. Ф. Шаркова. К вопросу о порядке назначения и производства так называемых «комплексных экспертиз». — Вопросы судебной экспертизы. Сб. 4. — Азербайджанский научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Баку, 1967, ст. 176—177.

Samas täheldatakse teaduse ja tehnika valdkonnas veel vastassuunalist protsessi — teadusliku mõtte integratsiooni, s. o. killustatud informatsiooni taasühendamist.

Selleks et korvata diferentseerumisele kaasnud informatsioonikaotust, on tihti vaja ühendada ühe teadus- või tehnikaharu spetsialistide, aga ka erinevate teadus- ja tehnikaharude esindajate teadmisi. Nii ongi tänapäeval teadusele ja tehnikale iseloomulik teadus- ja tehnikaharude vaheliste seoste otsimine, erinevatele teadus- ja tehnikaharudele omase informatsiooni põimimine ja teravate piirjoonte kadumine nende vahel. Teaduse ja tehnika diferentseerumine ja informatsiooni integratsioon on need omavahel seotud ja vastastikku tingitud protsessid, mis kindlustavad teaduse ja tehnika kiire arengu.

Sellest tuleneb vajadus ühendada ja liita ka mitmesuguste ekspertiisiülesannete lahendamisel oma mahult kitsaid, kuid samal ajal sügavaid ja põhjalikke teadmisi. Kitsaste erialaste teadmiste sünteesimine ja koopereerimine võimaldab uurida objekte mitmekülgset ning rakendada kõiki kaasaja teaduse ja tehnika tasemele vastavaid võtteid ja vahendeid püstitatud eesmärgi saavutamiseks.⁵

Kuna kitsalt spetsialiseerunud ning teiste teadus- ja tehnikaharude saavutusi mittetundev spetsialist ei ole suuteline lahendada ekspertiisiülesannet täielikult ja üksiku spetsialisti eriteadmiste kasutamine ei kindlusta uuritavast objektist kogu selle tõendusliku informatsiooni saamist, mis on tegelikult uurimisobjektis salvestatud, on täiesti seaduspärane, et ka ekspertiiside tegemisel otsitakse teid ja vorme kaasaja teaduse ja tehnika diferentseeritusest tingitud ühekülgse ületamiseks.

Kuna teaduse ja tehnika areng loob uusi võimalusi kriminaalasja kohtueelsel uurimisel tõusetuvate küsimuste lahendamiseks, kasutades seejuures eriteadmisi ekspertiisi vormis, on uute professaalsete vormide otsimine ja nende kujunemine uurimispraktikas seaduspärane nähe.

Teaduse ja tehnika valdkonnas toimuvaid diferentseerumis- ja informatsiooni integratsiooni protsesse arvestades on mõistetav ka kompleksekspertiisi kasutamise vajadus uurimispraktikas.

Vaidlused kompleksekspertiisi lubatavuse üle lõpetas NSV Liidu Ülemkohtu pleeum, kes oma 16. märtsi 1971. a. määruses nr. 1 «Kohtuekspertiisist kriminaalasjus» nimetab teiste ekspertiisiliikide hulgas ka kompleksekspertiisi ja avab selle sisu: «Vajalikel juhtudel, kui ühe või teise asjaolu kindlakstegemine ei ole võimalik üksikute ekspertiiside teel või kui see ületab ühe

⁵ Vt. В. И. Шканов. Комплексная экспертиза — методический и процессуальный аспекты. Материалы Всесоюзной научной конференции. Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов исследования в экспертную практику. Часть I. М., 1972, стр. 69.

eksperti või ekspertide komisjoni pädevuse, võib määrata mitmeks uuringuks mitme eriala eksperte. Ekspertid võivad seejuures vormistada ühise ekspertiisiakti.⁶ Ekspertiisiaktis peab olema märgitud, missuguseid uuringuid tegi iga ekspert, missugused faktid ta isiklikult kindlaks tegi ja missugustele järeldustele ta tuli. Igal eksperdil on õigus alla kirjutada ühisele ekspertiisiaktile või selle osale, mis kajastab isiklikult tema uuringute käiku ja tulemusi. Kui lõplike järelduste tegemiseks on kasutatud teiste ekspertide kindlakstehtud fakte, tuleb see ekspertiisiaktis ära näidata. Seaduse nõue, et ekspert annab enda nimel arvamuse tema poolt kooskõlas ta eriteadmistega tehtud uuringute alusel ja kannab selle arvamuse eest isiklikku vastutust..., laieneb täielikult ka isikutele, kes võtsid osa niisuguse ekspertiisi tegemisest.»⁷

Eeltoodust võib tõdeda, et kompleksekspertiis, mida uurimispraktikas laialdaselt kasutatakse, on leidnud tunnustamist ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi poolt.

Selleks et parandada kompleksekspertiisi kasutamist uurimispraktikas tõendamisele kuuluvate asjaolude väljaselgitamisel, on vaja üldistada praktilisi kogemusi selleliigilise ekspertiisi määramisel ja tegemisel ning otsida lahendusi praktika pinnalt tõsetuvatele küsimustele.

Üheks selliseks küsimuseks on, kas kompleksekspertiisi tegemisest peab alati võtma osa mitu eksperti või seda saab teha ka üks isik.

Erialakirjanduses on avaldatud arvamust, et kompleksekspertiisi tegijaks võib määrata ühe eksperti juhul, kui ta valdab kompleksseid eriteadmisi (näit. kohtumedititsiinispetsialist on oma ettevalmistuselt ühtlasi ka kriminalistikaspetsialist).⁸

⁶ NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 16. märtsi 1971. a. määruse nr. 1 «Kohtuekspertiisist kriminaalasjus» p. 6 tõlkimisel eesti keelde on mõiste «заключение эксперта» antud sõnasõnaline vaste — eksperti arvamus. Seejuures ei ole arvestatud asjaolu, et Vene NFSV KrPK näeb ette, et ekspertiisi käik ja selle tulemused esitatakse protsessuaalses dokumendis, mida nimetatakse eksperti arvamuseks, mitte aga ekspertiisiaktiks, nagu seda sätivad Eesti NSV KrPK § 160, Leedu NSV KrPK § 214 ja Kasahhi NSV KrPK § 173. Nendes KrPK-des nimetatakse arvamuseks ainult ekspertiisiakti järelduslikku osa, eksperti vastust esitatud küsimustele.

Asendades mõiste «ekspertiisiakt» mõistega «eksperti arvamus», nõutakse määruse eestikeelses tekstis näiteks, et «eksperti arvamuses peab olema märgitud, missuguseid uuringuid tegi iga ekspert, missugused faktid ta isiklikult kindlaks tegi». Vastavalt Eesti NSV KrPK §-le 160 lg. 1 ei esitata neid asjaolusid eksperti arvamuses, vaid ekspertiisiakti kirjeldavas osas. (Vt. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 16. märtsi 1971. a. määrus nr. 1 «Kohtuekspertiisist kriminaalasjus». — «Nõukogude Õigus», 1971, nr. 3, lk. 206.)

⁷ Vt. Постановление Пленума Верховного Суда СССР № 1 от 16 марта 1971 «О судебной экспертизе по уголовным делам». — «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1971, № 2, стр. 8.

⁸ Vt. И. Л. Петрухин. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. М., 1964, стр. 163; Т. С. Норейко, С. М. Сырков, В. И. Шиканов. О возможностях комплексной судебно-медицинской и кри-

Ühtlasi on asunud seisukohale, et real juhtudel võib kompleksespertiisi teha üks isik veel siis, kui ta tunneb teatud küsimuse kompleksse lahendamise meetodikat. Sellele aitab kaasa spetsialiseerumine. Näiteks võivad eksperdid spetsialiseeruda komplekssete liiklustehnika- ja trassoloogiaekspertiiside tegemisele kui ekspertiisiülesandeks on tuvastada jälgede tekkemehhanism, transpordivahendite asetus jms.⁹

Need lahendused ei ole kooskõlas kompleksespertiisi olemusega. Tõsi: ei saa eitada juhtu, et üks ja sama isik valdab erinevate teadus- ja tehnikaharude eriteadmisi. Kuid samas ei tule unustada, et ekspertiisi tegemine eeldab mitte ainult teoreetilisi teadmisi, vaid ka praktilisi kogemusi. Seega on tähtis, et eksperdi teoreetilised teadmised oleksid kinnistatud praktikas. Seda põhimõtet järgitakse ekspertide atesteerimisel, kus spetsialistile antakse õigus teha ühe- või teiseliigilist ekspertiisi, arvestades tema teadmisi ja kogemusi.

Kaasaja teaduste diferentseerituse tingimustes on aga selline võimalus, kus üks isik valdab kahe teadusharu eriteadmisi ning on neid pidevalt ka oma ekspertiisipraktikas kasutanud, rohkem loogiline konstruktsioon kui praktikas esinev tõsiasi.

Mis puutub sellesse juhtu, et ühe eriala spetsialist omandab teisest teadusharust üksikuid meetodeid ja kasutab neid ekspertiisiülesannete lahendamisel, siis meie arvates ei tule seda vaadelda eksperdi spetsialiseerumisena. Selleks et spetsialiseeruda mõnes teadus- või tehnikaharus, peab spetsialist eelnevalt omandama selle haru üldteoreetilised alused ja vajalikus mahus sellesse teadus- ja tehnikaharru kuuluvat informatsiooni. Spetsialiseerumine eeldab eriteadmiste teatud süsteemi valdamist.

Lisaks sellele eeldab kompleksespertiisi tegemine, pidades silmas selleliigilise ekspertiisi olemust, mitte ainult mitmeliigiliste eriteadmiste rakendamist üldse, vaid et eriliigiliste eriteadmiste rakendamisele kaasneks spetsialistide koostöö, ühine uurimistegevus ja arvamus kujundamine. Ainult mitme eksperdi koostöö tingimustes saab toimuda eriteadmiste selline põimumine ja uurimisobjektide kompleksne uurimine, mis kindlustab arvamuse uue kvaliteedi.

Sama ilmneb NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 16. märtsi 1971. a. määrusest nr. 1 p. 6, kus toonitatakse mitme eksperdi osavõttu kompleksespertiisi tegemisest.

миналистической экспертизы. — Вопросы криминалистики. № 10. М., 1964, стр. 3; Л. М. Колодкин. Комплексная экспертиза при расследовании автотранспортного происшествия, криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1964, стр. 260.

⁹ Vt. С. И. Ершанская. Значение совокупности выводов экспертов разных специальностей при решении единого вопроса комплексной экспертизы. — Сборник научных работ. Вып. I Научно-исследовательский институт судебной экспертизы Юридической комиссии при Совете Министров Литовской ССР. Вильнюс, 1963, стр. 307.

Kompleksekspertiisi olemuse selline tõlgendus kajastub ka Kirgiisi NSV KrPK §-s 63, milles märgitakse: «Teaduse ja tehnika erinevatesse valdkondadesse kuuluvate küsimuste lahendamiseks määratakse vajalikel juhtudel kompleksekspertiis, mida teostab vastavatest spetsialistidest moodustatud komisjon.»

Seega eeldab kompleksekspertiisi tegemine alati kahe või rohkema eksperdi osavõttu. Kompleksne uurimine, mille teostab mitme teadus- või tehnikaharu eriteadmisi omav ekspert, ei ole veel kompleksekspertiis.

Kui aga ekspertiisi teevad mitu eksperti, toimub ekspertiisi tegemine ekspertide komisjoni poolt.

Seoses sellega on ekspertide komisjoni esinemine iseloomulik tunnus nii komisjoniekspertiisile kui kriminaalprotsessi omaette instituudile, aga ka kompleksekspertiisile.

Sõnast «komisjon» tuletatud komisjoniekspertiisi nimetus kattub selle tunnuse poolest kompleksekspertiisiga. Mõisted «komisjoniekspertiis» ja «kompleksekspertiis» ei välista selles osas täielikult teineteist.

Nende kahe ekspertiisiliigi erinevus seisneb aga selles, et komisjoniekspertiisi puhul rakendatakse ekspertiisiülesande lahendamisel üheliigilisi, kompleksekspertiisi korral aga eriliigilisi eriteadmisi. Järelikult komisjoniekspertiisi ja kompleksekspertiisi piiritlemine ei toimu mitte ekspertide arvu või ekspertide komisjoni esinemise või puudumise alusel, vaid erinevus avaldub ekspertiiside tegemisel rakendatavate eriteadmiste laadis.

See asjaolu peaks aga kajastuma nende ekspertiiside nimetuses.

Seoses sellega oleks õigem kõnelda mitte komisjoniekspertiisist ja kompleksekspertiisist, vaid komisjoniekspertiisi kahest vormist — 1) ainuallasest komisjoniekspertiisist ja 2) komplekssest e. põimsest komisjoniekspertiisist.

Käsitledes kompleksekspertiisi komisjoniekspertiisi ühe liigina, on selle ekspertiisi tegemine täiesti kooskõlas Eesti NSV KrPK sätetega. Nii märgitakse KrPK §-s 59 lg. 3, et «vajaduse korral võib kriminaalasjas määrata mitu eksperti», s. o. ekspertiisi tegemiseks määratakse ekspertide komisjon. KrPK ei kasuta siinjuures komisjoniekspertiisi mõistet ega seo kriminaalasjas mitme eksperdi määramist ainult komisjoniekspertiisiga. Kuna KrPK näeb ette vajaduse korral ekspertiisi tegemiseks mitme eksperdi määramist, siis ei ole kompleksekspertiisi tegemine vastuolus KrPK sätetega.

Sõna «kompleks» (lad. *complexus* kokku põimitud) tähendab kogumit, põimumist ja liitumist. Kompleksekspertiisi tegemisel põimuvadki ekspertiisiülesande lahendamisel mitme eriala ekspertide eriteadmised.

Eriteadmiste põimumine nende rakendamisel saab aga toimuda ainult siis, kui esineb üks uurimisobjekt ja ühine ekspertiisiülesanne. Kui eksperdid uurivad igaüks erinevat uurimisobjekti ja lahendavad erinevaid ekspertiisiülesandeid, on tegemist mitme üksikekspertiisiga, mis on vägivaldselt surutud ühe ekspertiisi raamidesse.

Seega eeldab kompleksekspertiisi tegemine eriteadmiste põimumist ühe ja sama ekspertiisiülesande lahendamisel. Kui mõni kompleksekspertiisi tegemisest osavõtja ei kasuta selleks oma eriteadmisi, ei võta osa uurimistegevusest ega ka järelduste tegemisest, on tegemist kompleksekspertiisi ebaõige määramisega. Kompleksekspertiisi asemel tuleb sel juhul teha mitu üksikekspertiisi.

Siinjuures on vaja arvestada asjaolu, et kompleksekspertiisi tegemisest osavõtjad on eksperdid. Teistsugust ekspertiisist osavõtu vormi KrPK ei tunne. Nii ei näe KrPK ette võimalust kutsuda ekspertiisi tegemisest osa võtma mõne teise eriala esindajat spetsialistina.

Järelikult tuleb kompleksekspertiisi tegemiseks moodustatud ekspertide komisjoni iga liikme kohta selgitada eraldi, kas ta vastab eksperdi kohta püstitatud nõuetele. Vastavalt KrPK §-le 59 lg. 1 on ekspert isik, kellel on eriteadmisi, mille rakendamine antud kriminaalasjas on vajalik. Sellest järeldub, et vastavate eriteadmiste omamine on eelduseks, et ekspert saaks kompleksekspertiisi tegemisest osa võtta.

KrPK seob eksperdi ülesande täitmise arvamuse andmisega. Nii toonitatakse KrPK §-s 60 lg. 1, et ekspert on kohustatud juurdlust teostava isiku, uurija, prokuröri või kohtu kutsel ilmuma ja andma objektiivse arvamuse temale esitatud küsimuse kohta. Seega ei või ka kompleksekspertiisi tegemisel esineda juhte, kus ekspert võtab osa uurimistegevusest, selgitab ekspertiisiülesande lahendamisel kasutatavaid andmeid, kuid ei osale nende andmete pinnalt toimivas järelduste tegemises.

Iga kompleksekspertiisi tegemisest osavõtva eksperdi uurimistegevuse tulemus peab olema arvamuse andmine — püstitatud ekspertiisiülesande lahendamine. Kui ekspert ei ole suuteline osa võtma arvamuse kujundamisest, peab ta vastavalt KrPK §-le 160 lg. 3 koostama motiveeritud akti ekspertiisi tegemise võimatuse kohta.

Seoses sellega ei ole õige, et kompleksekspertiisi tegemisel jäetakse mõnikord ekspertiisiülesande lahendamine ühe eksperdi ülesandeks, keda sel juhul nimetatakse juhtivaks eksperdiks. Arvamuse andmisel toetub viimane enda, samuti teise eksperdi või teiste ekspertide poolt tehtud uuringute tulemustele. Seejuures eeldatakse, et juhtival eksperdil on laiem profiil. Tema ülesanne

on üksikküsimuste lahendusandmete sünteesimine ning üldise ise-loomuga järelduse tegemine.¹⁰

Selline komplekseksperitiisi väär tõlgendus on mõjutanud ka ekspertiisipraktikat, kus arvamuse kujundamisest ei võta osa kõik komplekseksperitiisi tegemises osalenud eksperdid, vaid seda teeb teiste eest ainult üks ekspert.¹¹

Erialakirjanduses on avaldatud arvamust, et komplekseksperitiisi määramise vajadus on tingitud ainult sellest, et iga üksik ekspert ei ole suuteline vastama esitatud küsimusele, kuna selle lahendamiseks on vaja kasutada eriteadmisi veel teistest teadus-harudest.¹²

Selline käsitlus jääb liialt kitsaks. NSV Liidu Ülemkohtu pleenum konkretiseerib komplekseksperitiisi kasutusvõimalusi ning peab õigeks määrata komplekseksperitiisi siis, kui 1) üks või teine asjaolu jääb üksiku ekspertiisiga kindlaks tegemata ja 2) kui ekspertiisiülesande lahendamine ületab ühe eksperdi või ekspertide komisjoni pädevuse.¹³

Üks või teine asjaolu jääb üksiku ekspertiisiga tuvastamata siis, kui ekspert ei suuda ainult oma eriteadmistele tuginedes kasutada järelduste tegemisel kogu seda informatsiooni, mis on uurimisobjekti tegelikult salvestatud, vaid ainult osa selle mahust. Seetõttu teeb ekspert järelduse, et esitatud materjal on arvamuse andmiseks puudulik või siis ta ei suuda anda arvamust kategoorilises vormis ning teeb seda problemaatilise otsusena, mõõndes ainult teatud fakti tõenäolisust. Kuna sellesisulisel arvamuses ei sisaldu ühtki kindlat fakti, vaid nenditakse ainult nende võimalikkust, ei ole saadud arvamuse kasutatav kohtuliku tõendina.

Kui ekspert leiab, et esitatud materjalid on arvamuse andmiseks puudulikud, või ta teeb järelduse ainult tõenäosuse vormis, jääb tõendamise seisukohalt tähtsusega asjaolu kindlaks tegemata. Komplekseksperitiisi puhul on aga võimalik ära kasutada hoopis laiemat ulatusega informatsiooni, mis kindlustab ekspertiisiülesande lahendamise.

Selle kõrval esineb praktikas veel juhte, kus ühe või teise asjaolu kindlakstegemine ületab ühe eksperdi või üheliigilisi eritead-

¹⁰ Vt. И. Л. Петрухин. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. М., 1964, стр. 146.

¹¹ Vt. С. И. Ершанская. Значение совокупности выводов экспертов разных специальностей при решении единого вопроса комплексной экспертизы. Сборник научных работ. Вып. I. Научно-исследовательский институт судебной экспертизы юридической комиссии при Совете Министров Литовской ССР. Вильнюс, 1963, стр. 307.

¹² Vt. Г. А. Цимакурдзе. Процессуальные и методические вопросы криминалистической экспертизы в Грузинской ССР. Тбилиси, 1967, стр. 67.

¹³ Vt. Постановление Пленума Верховного Суда СССР № 1 от 16 марта 1971 «О судебной экспертизе по уголовным делам». — «Бюллетень Верховного Суда СССР», № 2, стр. 8.

missi omavate ekspertide komisjoni pädevuse. Iga üksik ekspert on suuteline sel juhul tuvastama ainult ekspertiisiülesande lahendamiseks vajalikke lähteandmeid, kuid eraldi töötades ei suudaks nad lahendada kogu ekspertiisiülesannet — ainult oma eriteadmistele tuginedes ei ole iga ekspert iseseisvalt pädev ekspertiisiülesannet lahendama.

Kompleksekspertiisi tegemisel võib eriteadmiste põimumine toimuda kas üheaegselt või järjestikuliselt.

Eriteadmiste üheaegselt põimuva rakendamise korral valdavad eksperdid lähedasi, piirmisi eriteadmisi. Sama uurimisobjekti uuritakse ühise ekspertiisiülesande lahendamisel koos. Uurimismeetodite valimine, nende kasutamise järjestuse määramine ja kasutamine sama ekspertiisiülesande lahendamisel toimub ühiselt. Selline koostöövorm eeldab, et üks ja sama uurimismeetod on rakendatav erinevates teadusharudes, kuigi erinevatel eesmärkidel.

Kuna kriminalistika võtab üle ja kasutab oma eesmärkidel loodus- ja tehniliste teaduste saavutusi, siis esineb kriminalistikaekspertiiside tegemisel kasutatavate meetodite hulgas sageli selliseid, mis pärinevad keemiast, füüsikast jt. teadusharudest. Kuigi kriminalistikas on selline ülevõetud meetod vastavalt uurimisobjekti laadile ja uurimise eesmärgile omandanud spetsiifilisi jooni, ei muuda see asjaolu kasutatava meetodi olemust.

Keemilist meetodit kasutatakse näiteks metallist või muust materjalist esemelt mehaanilisel teel eemaldatud stantsinumbrite ja teksti taastamisel, keemilisel teel eemaldatud, plekiga kaetud või põlenud dokumendi teksti nähtavaksmuutmisel ning lasujälgede puhul põlenud püssirohu ja metalli jälgede kindlakstegemisel.

Kompleksekspertiisi tegemisel kasutavad selliseid meetodeid kriminalistikaekspert ja keemiaekspert ühiselt.

Kuigi kompleksekspertiisi tegemisel kindlustab just selline koostöö vorm ekspertiisiülesande eduka lahendamise, esineb ekspertiisipraktikas juhte, kus sellesisulisi uurimismeetodeid kasutatakse järjestikuliselt. Nii määrati näiteks seoses M-le 30. juulil 1973. a. Pärnu-Jaagupis tekitatud lasuvigastusega kompleksekspertiisi, mille tegemisel osalesid kohtuballistikaekspert ja keemiaekspert. Ekspertiisi tegemisel kasutas kohtuballistikaekspert põlenud püssirohu jälgede tuvastamiseks riidel esineva lasuvigastuse ümber kriminalistikas tuntud keemiameetodit, kus defenüülamiini lahus kontsentreeritud väävelhappes annab värvusreaktsiooni püssirohu põlemisjäädikena jäljes esinevate nitraatide ja nitriididega. Selle järel kasutas keemiaekspert iseseisvalt veel ka kriminalistikas tuntud kontakt-difusioonimeetodit metalliosakeste esinemise kindlakstegemiseks lasujäljes.¹⁴ Kuna mõlema meetodi

¹⁴ Vt. Eesti NSV Kohtuekspertiisi Teadusliku Uurimise Laboratooriumi ekspertiisiakt nr. K-32 13. augustist 1973. a.

olemust ja selle kasutamise viisi tuntakse nii kriminalistikas kui ka keemias, oleks õigem olnud nende üheaegne ja ühine kasutamine.

Kui eksperdid ei valda piirmisi eriteadmisi, toimub kompleks-ekspertiisi tegemisel eriteadmiste põimumine järjestikuliselt.

Eriteadmiste järjestikulise põimumise korral uurivad mitu erineva erialaga eksperti üksteise järel sama uurimisobjekti eesmärgiga lahendada sedasama ekspertiisiülesannet.

Üksikute järjestikuliselt rakendatavate uurimismeetodite kasutamine on suunatud sama ekspertiisiülesande lahendamisel kasutatava lähteinformatsiooni kogumisele.

Näiteks määrati seoses K. tapmisega Kilingi-Nõmmel 12. detsembril 1972. a. komplekseksperts, kusjuures ekspertiisiülesanne oli tuvastada, kas Pärnu Tööstuskombinaadi «Säde» Kilingi-Nõmme tsehi nr. 2 katlamaja tuhandest leitud portfelliportfelli ja portfelli käepideme kinnitusdetailil ning K. portfelliga üheaegselt ostetud teise portfelli detailidel on ühine grupikuuluvus. Komplekseksperts tegemisest võtsid osa trassoloogiaekspert ja füüsikaekspert.

Ekspertiisiülesande lahendamisel kasutas trassoloogiaekspert, uurides portfelli detailide ehituslikke tunnuseid, fotograafia- ja muid meetodeid. Portfelli detailide keemilise koostise tuvastas füüsikaekspert, kasutades selleks emissioon-spektraalanalüüsi meetodit.¹⁵

Vaatamata sellele, kas komplekseksperts tegemisel toimub eriteadmiste põimumine üheaegselt või järjestikuliselt, võtavad kõik ekspertiisi tegemisel osalenud eksperdid osa lähteinformatsiooni analüüsimisest, tunnuste hindamisest ja järelduste tegemisest.

Pidades silmas eriteadmiste üheaegset või järjestikulist põimumist komplekseksperts raamides, on selleliigilise ekspertiisi kasutamise võimalused tänapäeval avarad.

Nii saab kasutada komplekselt kohtumeditsiini- ja kriminalistikaalaseid eriteadmisi näiteks vigastuse tekitamise mehhanismi ja tingimuste tuvastamisel, mis on jäetud üheaegselt kannatanu kehale ja tema riidele, selle vigastuse tekitamisel kasutatud objekti identifitseerimisel; kannatanu ja kahtlustatava või süüdistatava vastastikuse asetuse ja asendi kindlakstegemisel kehavigastuse tekitamise ajal; kas kannatanu riietel esinevad vigastused vastavad oma asetusele ja iseloomult kannatanu kehal esinevatele vigastustele; milline oli verejälgede kujunemismehhanism; kui kõrgelt on langenud veretilgad või paiskunud verepritsmed; millises suunas ja millise kiirusega liikus, arvestades verejälgede asetust ja laadi, kannatanu; kus tekitati kannatanu kehavigastusi, pidades silmas verejälgede paiknemist kannatanu riietel ja sündmuskohal asuvatel esemetel jms.

¹⁵ Vt. Eesti NSV Kohtueksperts Teadusliku Uurimise Laboratooriumi ekspertiisiakt K-6/F-5 22. jaanuarist 1973. a.

Kui kannatanu kehal on hambajäljed, määratakse näiteks identifitseerimisülesande lahendamiseks kompleksekspertiis, mille tegemisest võtavad osa kohtumeditiini-, trassoloogia- ja stomatoloogiaekspert. Kui aga hambajäljed on jäetud esemele, toiduainele, puu- ja juurviljale, osalevad kompleksekspertiisi tegemisel kriminalistika- ja stomatoloogiaekspert.

Komplekse kohtumeditiini- ja kohtuballistikaekspertiisi tegemisel uuritakse lasuvigastusi kannatanu kehal, samuti tema riidel. Ekspertiisiülesandeks on tuvastada, kas riidel ja kannatanu kehal esinevad vigastused on tekitatud tulirelvaga, milline on lasuvigastuste tekitamise järjestus, kui kaugelt ja kust toimus tulistamine, millist liiki ja süsteemi tulirelvast tulistamisel on tekitatud lasuvigastus, kus paiknevad pihtamislaengu sisenemis- ja väljumisava, milline oli kannatanu ja kahtlustatava keha asetus ja asend lasuvigastuse tekitamisel jne.

Kompleksekspertiisi tegemisel on mõnikord vaja kasutada omavahel seostatuna veel trassoloogia- ja liiklustehnikaalaseid eriteadmisi. Sellesisulise kompleksekspertiisi tegemisel on uurimisobjektideks transpordivahend, selle üksikud detailid, sõlmed, mehhanismid, värvkatte osakesed, esiklaasi ja -laterna killud, teekatte, teisele transpordivahendile või muule esemele jäetud transpordivahendi jäljed.

Ekspertiisi tegemisel on eesmärk tuvastada, kas transpordivahendi detaili tükid moodustasid varem ühtse terviku, kas teatud detaili on kasutatud kontrollitaval transpordivahendil, kas samal teljel paiknevaid rattaid on omavahel vahetatud, kas transpordivahendil esinevad vigastused on tekitatud teise transpordivahendi teatud detailiga jms. Kui transpordivahendi jäljed on jäetud kannatanu riidele ja kehale, siis transpordivahendi identifitseerimisel, samuti transpordivahendi ja kannatanu vastastikuse asetuse ja asendi tuvastamisel ja jälgede kujunemismehhanismi selgitamisel, samuti selle detaili kindlaksmääramisel, millega on tekitatud kannatanule vigastus, on otstarbekas, et kompleksekspertiisi tegemisest võtaksid osa trassoloogia-, liiklustehnika- ja kohtumeditiiniexpert. Kui kriminaalasja uurimisel on vaja tuvastada transpordivahendi detaili murdumise või vigastamise põhjus, määratakse kompleksekspertiis, mille tegemisest võtavad osa metallograafia- ja liiklustehnikaekspert.

Tihti tuleb määrata kompleksekspertiis veel siis, kui objektide uurimisel on vaja rakendada komplekselt kohtuballistika- ja keemiaalaseid eriteadmisi. Uurimisobjektidena esinevad sel puhul lasujäljed, laskemoon ja relvaraua õone ladestus. Ekspertiisiga tuvastatakse näiteks, kas relvast on tulistatud, millist liiki püssirohku kasutati padruni laadimisel, kas lasuvigastuses ja selle ümber esineb püssirohutahma, õli või metalliosakesi.

Küsümuse selgitamiseks, kas mitmesuguste toodete osad või tükid moodustasid varem ühtse terviku, määratakse komplekseks-

pertiisi, millest võtavad osa kaubatundmiseksperit (ja trassoloogia-eksperit).

Sageli on vaja uurida komplekseksperitiisi tegemisel võõrainete osakesi (mikroosakesi) (ja nende ladestusi (näit. pinnasejäljed). Selleliigilise eksperitiisi tegemisest võtavad osa näiteks füüsika-, keemia- ja bioloogiaeksperit. Küsimuste kompleksne lahendamine on sageli vajalik veel tulekahju kohtueelsel uurimisel. Neil juhtudel tuleb laialdaselt kasutada objektist sõltuvalt tuletõrjetechnika-, füüsika-, keemia-, soojustehnika-, bioloogia-, trassoloogia- ja elektrotechnika-alaseid eriteadmisi. Uurimisobjektideks võivad sellesisulise komplekseksperitiisi tegemisel olla põlenud ainete jäägid, põlenud seadmed, kütte- või määrdeõlide jäägid, tuletõrjeinventar jms.

Komplekseksperitiisi tegemine võimaldab saada ulatuslikku informatsiooni tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta ning kindlustab eriteadmiste tagajärjeka kasutamise eksperitiisi vormis.

О ВОЗМОЖНОСТЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЛЕКСНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В СЛЕДСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ

Х. Линдмяэ

Резюме

В следственной практике Эстонской ССР комплексные экспертизы выполняются с 60-х годов. Но несмотря на то, что результаты комплексных экспертиз используются в качестве доказательств и что в судебной практике не оспаривается допустимость экспертиз данного вида, до сих пор в уголовно-процессуальной и криминалистической литературе не сложилось единой точки зрения по теоретическим и практическим вопросам понятия и проведения комплексной экспертизы. Данное обстоятельство оказывает отрицательное влияние на следственную и экспертную практику.

Возникновение и развитие комплексной экспертизы связано с нынешним этапом научно-технической революции.

Для современной науки и техники характерна дифференциация на узкие отрасли и направления. При этом усиливается и противоположная тенденция — интеграция отдельных научных достижений, соединение и кооперация специальных познаний из разных областей науки и техники. Комплексная экспертиза является отражением этого сложного процесса. Соединение и кооперация по своему объему узких, но в то же время глубоких познаний из разных областей науки и техники создает новые возможности для экспертного исследования объектов и получения обширной информации целей решения поставленных задач в форме комплексной экспертизы.

В проведении комплексной экспертизы участвуют два или более экспертов, имеющих теоретические познания и практический опыт, необходимые для экспертных исследований. Комплексное исследование, проводимое одним экспертом, владеющим специальными познаниями из разных областей науки и техники, не является комплексной экспертизой.

Для того, чтобы специализироваться в узкой области другой отрасли науки или техники, необходимо усвоить общетеоретические основы как систему познаний. Поэтому практика проведения комплексных экспертиз одним лицом, знающим только узкую и разобобщенную область из другой отрасли науки и техники, является необоснованной.

Комплексная экспертиза предполагает не только использование познаний из разных областей науки и техники, но и сотрудничество экспертов, обмен опытом и совместное формулирование выводов экспертизы. Только при участии в проведении комплексной экспертизы двух или более экспертов совершается переплетение специальных познаний и складывается экспертное заключение нового качества.

Ввиду того, что в проведении комплексной экспертизы принимают участие два эксперта или более, комплексная экспертиза является одним из видов комиссионной экспертизы. Поэтому необходимо различать однородные и комплексные комиссионные экспертизы.

При проведении комплексной комиссионной экспертизы все эксперты должны принимать участие в решении экспертных задач. Роль эксперта не должна ограничиваться только сбором исходной информации для формирования заключения другим экспертом.

Переплетение специальных познаний происходит одновременно или последовательно. При одновременно происходящем переплетении специальных познаний эксперты владеют близкими и смежными познаниями из разных областей науки и техники. Установление порядка и используемые методы исследования, а также использование этих методов при решении экспертных задач происходит совместно.

При последовательном переплетении специальных познаний для решения одной и той же экспертной задачи используются по характеру более разные специальные познания. Каждый из экспертов исследует тот же самый объект отдельно. Но оценка раздельно собранной информации и формулирование выводов происходит совместно.